УДК 332.012

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Рибак Г.І., асистент
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті визначені основні напрями державної політики підвищення якості життя населення України. Зазначено, що головною рушійною силою поліпшення якості життя населення є система державного управління. Як показує світовий досвід, ефективне вирішення проблем соціально-економічного розвитку держави та її регіонів вимагає законодавчого закріплення і реалізації системи цілеспрямованих заходів. Визначено, що необхідним є вирішення проблем у сфері зайнятості зокрема, у сфері оплати праці, безпеки праці працівників та соціального захисту населення. В Україні їх вирішення буде результативнішим, за умов успішної реалізації та адаптації Концепції Гідної праці. Доведено, що соціальна підтримка українських громадян має вже сьогодні трансформуватися з наявної моделі державного соціального патерналізму в модель адресної соціальної підтримки. Визначено, що одним з головних напрямів підвищення якості життя населення має стати реформування бюджетних відносин, в основу якої повинна бути покладена ідея розумного балансу інтересів. Зазначено, що істотне зниження якості життя значної частини населення та падіння рівня його доходів у першу чергу пов'язане зі зниженням ефективності господарства і падінням виробництва, високою інфляцією на старті економічних реформ. Існує гостра необхідність поєднання ринкової саморегуляції з активним державним регулюванням ринку праці.

Ключові слова: якість життя населення, державна політика, управління.

Постановка проблеми. Головною рушійною силою поліпшення якості життя населення є система державного управління. Як показує світовий досвід, ефективне вирішення проблем соціально-економічного розвитку держави та її регіонів вимагає законодавчого закріплення і реалізації системи цілеспрямованих заходів. Сьогодні можна говорити тільки про наявність окремих фрагментів загальнодержавної системи стратегічного планування та управління, за допомогою яких частково та не системно здійснюються окремі етапи процесу підвищення якості життя населення України та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі підвищення якості життя населення приділяли увагу такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені як Васильєв О.А [1], Гошовська В.В. [2], Гукалова І.В. [3], Кизим М.О. [4], Кундакчян Р.М. [5], Лебедєва А.А. [6] та ін. Але, ряд питань, пов'язаних з визначенням напрямів державної політики у цієї сфері не були достатньо опрацьовані та потребують більш глибокого вивчення.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів державної політики підвищення якості життя населення.

Основні результати дослідження. З огляду на обрану стратегію євроінтеграції України, з метою досягнення високоефективних соціальних стандартів та забезпечення гідного рівня якості життя населення, необхідно терміново завершити процес формування політико-правових інститутів держави, відповідальних за економічні реформи та розвиток соціальної сфери.

Першочерговим напрямом підвищення якості життя населення з боку державної соціальної політики України має бути стимулювання полюсів зростання економіки та створення нових робочих місць. Даний напрям дозволить подолати бідність в країні та низький життєвий рівень українського населення в цілому.

У сучасній економічній літературі категорія «якість життя» розглядається з точки зору таких показників, як рівень матеріального добробуту, розвитку економіки, науки, культури, ступінь задоволення потреб членів суспільства та інше.роведене дослідження підтверджує диференціацію добробуту сільського і міського населення та наявність її між регіонами, що значною мірою чинить вплив на інші складові якості життя. Недостатній рівень матеріального забезпечення є основною причиною, яка обмежує сьогодні дітонародження в сім'ях. На психосоціальні і духовні аспекти життя також впливає рівень добробуту, бо лише після досягнення певного його рівня суспільство звертає на них увагу.

Значне зниження реальних доходів за останні 2014-2015 роки пов'язане, в першу чергу, з необміркованими рішеннями влади. Їх суперечливі дії регулюючого характеру стосуються заморожування мінімальних заробітних плат, пенсій, соціальної допомоги, зниження заробітної плати

©Рибак Г.І., 2016

для робітників бюджетної сфери. Такі дії були проведені на вимогу Міжнародного валютного фонду, щодо створення збалансованого бюджету (скорочення витрат, які надто збільшені). Дані вимоги базувалися на розрахунках відносних показників, а вони в Україні абсолютно «європейські»: високий рівень соціальних видатків, високий коефіцієнт заміщення – і по безробіттю, і за виходом на пенсію – у відсотковому співвідношенні дані показники перевищують показники Європейського союзу. Коефіцієнт заміщення виходу на пенсію у держслужбовців був високим (у 2013 р. складав 80%), на даний час – знижений. коефіцієнт заміщення по безробіттю, в залежності від страхового стажу, в Україні складає 50 -70%. У Франції 57%, в Австралії 55%, у Німеччині 60-67%. Але за абсолютними показниками такі видатки є одними з найнижчих у світі.

Стимулювання полюсів зростання має бути пов'язане насамперед зі створенням нових робочих місць у державному приватному та корпоративному секторі; з другого боку – підвищенням кваліфікації працівників, або перекваліфікації, що обумовлене кон'юнктурою ринку; реформуванням системи оплати праці найманих працівників та соціального забезпечення (допомога по безробіттю, пенсії, допомога незахищеним верствам населення), а також із диверсифікацією джерел доходів.

Розподіливши населення за певними групами, а саме: працююче населення, населення пенсійного віку; не працююче та малозабезпечене населення, можна запропонувати специфічні заходи щодо цих груп.

Що стосується працюючого населення, то основні заходи держави, щодо реформування системи оплати праці, мають бути спрямовані на суттєве підвищення вартості національної робочої сили (особливо у сільському господарстві, що сьогодні є рушійною силою для розвитку економіки країни), зростання частки заробітної плати у ВВП та виведення значної частини фонду заробітної плати з тіні. Реалізація даного заходу передбачає перш за все докорінну реорганізацію самого принципу нарахування заробітної плати в бік її диференціації за критерієм якісних характеристик робочої сили, а також запровадження такого рівня мінімальної погодинної заробітної плати працівників, який хоча б удвічі перевищував рівень прожиткового мінімуму та зберігав співвідношення між розмірами мінімальної та середньої заробітної плати на рівні 1:3. При цьому в розрахунку розміру мінімальної заробітної плати має використовуватися соціальний стандарт «мінімальний споживчий бюджет», а не чинний нині «прожитковий мінімум».

Необхідним є вирішення проблем у сфері зайнятості зокрема, у сфері оплати праці, безпеки праці працівників та соціального захисту населення. В Україні їх вирішення буде результативнішим, за умов успішної реалізації та адаптації Концепції Гідної праці [7]. В Україні досягнення європейських стандартів неможливе без законодавчого закріплення механізму реалізації Концепції гідної праці, захисту прав працівників щодо своєчасної та повної винагороди за працю, додержання принципу першочерговості виплати заробітної плати працівникам щодо інших обов'язкових платежів суб'єктів господарювання.

Не зважаючи на розвиненість соціальної сфери країн Європейського союзу, вони також стикнулися з низкою проблем у формуванні єдиної моделі пенсійного забезпечення. Одна з них – це збільшення дефіциту фондів пенсійного страхування внаслідок «старіння нації». За деякими прогнозами (E. Thode), у період з 2000 до 2050 рр. середня тривалість життя в країнах ЄС-15 збільшиться на 5 років і становитиме в середньому 75 років для чоловіків і 85 для жінок. У цей самий період кількість працівників, що припадає на одного пенсіонера, зменшиться з чотирьох до двох осіб, що робить функціонування солідарної системи економічно неефективним [8].

Соціальна підтримка українських громадян має вже сьогодні трансформуватися з наявної моделі державного соціального патерналізму в модель адресної соціальної підтримки, оскільки, як відомо, за нинішнього механізму рівень справжнього охоплення нею бідного населення в Україні залишається вкрай низьким – лише близько 60% бідних (згідно з критерієм прожиткового мінімуму) одержують який-небудь вид соціальної допомоги.

Тож даний принцип має орієнтуватися на чітке формулювання та розрахунки нижніх і верхніх орієнтирів (рівень бідності та благополуччя) стандартів якості життя населення, задля визначення населення, що дійсно потребує підтримки. Брак адресності у фінансуванні соціальних видатків зумовлює фактично нецільове використання багатомільярдних державних фінансових ресурсів, котрі проходять мимо значної частини соціально незахищених родин та індивідів. Тому розпочата урядом практика переходу до адресної соціальної допомоги має бути поширена на всі її види з чітким визначенням критеріїв надання цієї допомоги, суб'єктів її одержання та розмірів цих виплат, підвищення ефективності управлінських рішень у системі соціальної підтримки населення; запровадження стимулів до економічно відповідальної поведінки одержувачів соціальної підтримки [9]. А ось запропоноване запровадження непрямих методів оцінювання доходів громадян,

які претендують на одержання соціальної підтримки, направлене скоріше на оптимізацію соціальних виплат, а не на покращення життя населення.

Таким чином упровадження в Україні цілісної системи адресної соціальної підтримки населення необхідно здійснювати поетапно і комплексно, мінімізуючи при цьому можливі негативні впливи на соціум, за такими основними напрямками:

- чітке визначення основних цілей і завдань реформування нинішньої системи соціальної підтримки населення, ідентифікація показників успішності впроваджуваних реформ за цільовим критерієм збільшення частки бідного населення, яке насправді потребує соціальної опіки з боку держави і буде охоплене відповідною державною соціальною допомогою;
- формулювання пріоритетів розбудови оновленої моделі соціальної політики держави, підкріплених належним якісним і кількісним обґрунтуванням, спрямованої на збільшення економічних можливостей передусім соціально незахищених верств населення для забезпечення власного добробуту;
- науково обґрунтована диференціація адресних соціальних виплат населенню залежно від доходів громадян, наявного рівня їхнього добробуту, включно з формуванням загальнонаціонального реєстру осіб-одержувачів соціальної допомоги;
- повноцінне фінансове забезпечення системи адресної соціальної підтримки населення як через систему загальнодержавних фінансів, так і з делегуванням частини фінансових зобов'язань і повноважень органам місцевого самоврядування.

Наступним напрямом підвищення якості життя населення має стати реформування бюджетних відносин, в основу якої повинна бути покладена ідея розумного балансу інтересів. Система міжбюджетних стосунків, аби створювати інституційні передумови для розвитку регіонів, має відповідати таким параметрам:

- органи місцевого самоврядування повинні мати право вільно розпоряджатися достатніми власними засобами. Тож уряд мусить уможливити мобілізацію ресурсів унаслідок реалізації власних податкових повноважень;
- обсяг фінансових ресурсів повинен чітко відповідати функціям, передбаченим законами чи Конституцією. Розподіл фінансових ресурсів між рівнями державного управління та місцевого самоврядування має здійснюватись не суб'єктивно, а внаслідок розподілу функцій між рівнями державної влади й місцевого самоврядування, а також на основі їхньої вартісної оцінки;
- частина ресурсів місцевих бюджетів має формуватися завдяки місцевим податкам і зборам, розмір яких вони уповноважені встановлювати в межах закону;
- джерела доходів місцевих бюджетів мають бути достатньо диверсифікованими й спроможними мобілізовувати ресурси відповідно до реального зростання вартості виконаних місцевою владою завдань;
- ефективна бюджетна система передбачає захист слабших у фінансовому сенсі регіонів і вимагає запровадження процедур усунення диспропорцій.

Що стосується бізнес-сектору, то рівень його оподаткування має визначатись достатньо широким діапазоном зміни відповідних ставок (у рамках шкали оподаткування) залежно від пріоритетності для держави тих чи інших форм підприємництва, виду економічної діяльності, в якій зайняті підприємства, їхньої соціальної значущості для країни тощо. Загальне податкове навантаження на малий і середній бізнес виходячи з наведених раніше аргументів у країні доцільно суттєво зменшувати, аби стимулювати процеси диверсифікації українського реального сектору економіки, його демонополізації і на цій основі сприяти розбудові інноваційно сприйнятливого класу підприємців.

Стурбованість викликають й існуючі диспропорції у доступі до медичних послуг не лише між бідним і заможним населенням, а й між міськими та сільськими мешканцями. Зважаючи на те, що матеріально-технічна база об'єктів охорони здоров'я, а також великомасштабні заходи в галузі охорони здоров'я населення (наприклад, боротьба з туберкульозом, онкологічними захворюваннями, СНІДом), зокрема, у галузі науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, фінансуються за рахунок коштів державного бюджету в рамках реалізації державних цільових програм, на які постійно не вистачає коштів в бюджеті, високим є тягар особистих витрат населення на послуги охорони здоров'я. Це ще більшою мірою посилює диспропорції у забезпеченні населення медичними послугами.

Створення інтеграційної системи послуг європейського типу має включати й докорінну реформу житлово-комунального господарства, зокрема в частині підвищення якості надання житлово-комунальних послуг, формування науково й економічно обґрунтованих комунальних тарифів (які обурюють сьогодні ледь не кожного) та умов надання державних субсидій малозабезпеченим категоріям населення.

Що стосується комунальних тарифів, то в їх формуванні нині враховуються такі статті витрат, як середньомісячні витрати на оплату праці та середньомісячні матеріальні витрати за рік окремо за статтями експлуатаційних витрат, плановані затрати праці, що не можуть перевищувати розміру, передбаченого нормами часу та нормами обслуговування для робітників і виробничого персоналу, а також установленими центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства. При цьому калькуляційною одиницею в розрахунку тарифів є 1 м^2 загальної площі квартир будинку, а розмір тарифів визначається окремо длякожного будинку залежно від кількісних показників фактичного надання послуг з урахуванням забезпечення належного санітарно-гігієнічного, протипожежного, технічного стану будинків і споруд та прибудинкових територій згідно з типовим переліком послуг.

Узагальнюючи викладене, маємо констатувати, що в комплексі соціальних послуг населенню житлово-комунальні посідають чи не найголовніше місце, оскільки саме вони визначають комфорт життя громадян та їхній соціальний оптимізм. З огляду на це важливо, щоб у загальній структурі доходів українських домогосподарств витрати на дані послуги не перевищували оптимально допустимих міжнародною практикою норм. Як показує світова практика, оптимальною часткою житлово-комунальних витрат є рівень, що не перевищує 15% сукупного доходу домогосподарств. Саме такий рівень не обмежує доступ населення до інших видів соціальних послуг через достатню кількість коштів, які залишаються в розпорядженні кожної родини. Водночас родини з низьким рівнем доходів потребують дотаційної підтримки держави на оплату комунальних платежів. В Україні надання житлових субсидій населенню має нетривалу історію, потребує постійного вдосконалення і має бути диференційовано залежно від величини житлової площі, заслуг особи перед державою та внеску в суспільний розвиток.

Досягнення цієї життєво важливої для нації мети передбачає як створення в державі нормативно-правової бази, так і наявності ефективних економічно-організаційних механізмів її реалізації. Що стосується першого компоненту, то за роки незалежності практично завершився процес формування законодавчого поля щодо соціальної орієнтації української держави та захисту соціальних прав її громадян. Так, у першій статті Конституції України чітко зазначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [10], і в усіх основоположних державних документах наголошено, що Україна розбудовує ринкову економіку соціального типу.

Висновки. У роботі визначені пріоритетні напрями державної політики підвищення якості життя населення регіонів України. Автором зазначається, що головною рушійною силою підвищення якості життя населення є система державного управління. Як показує світовий досвід та аналіз існуючих українських реалій, ефективне вирішення проблем соціально-економічного розвитку держави та її регіонів вимагає законодавчого закріплення і реалізації системи цілеспрямованих заходів. Разом з тим, істотне зниження якості життя значної частини населення та падіння рівня його доходів у першу чергу пов’язане зі зниженням ефективності господарства і падінням виробництва, високою інфляцією на старті економічних реформ. Ускладнення ринку праці потребує адекватного розвитку його інфраструктури і перш за все створення єдиного інформаційного простору, що в змозі здійснити лише держава. Звідси випливає необхідність поєднання ринкової саморегуляції з активним державним регулюванням ринку праці. Досягнення цієї життєво важливої для українців мети передбачає як створення в державі нормативно-правової бази, так і наявності ефективних економічно-організаційних механізмів її реалізації.

Література

1. Васильєв О.А. Теоретико-методологічні аспекти диференціації населення за умовами життя / О.А. Васильєв // Вісник Хмельницького націон. ун-ту. – 2010. – № 4, Т. 1. – С. 263-272
2. Гошовська В.В. Макроекономічна оцінка якості життя населення України за міжнародними методиками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Makroeconomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittya.pdf.

3. Гукалова І.В. Якість життя населення України: теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження : автореф. дис…док. геогр. наук: 11.00.02 / І.В. Гукалова; Інститут географії НАН України. – К., 2008. – 40 с.
4. Кизим Н.А. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЕС : монография / Н.А. Кизим, В.М. Горбатов. – Х. :ИД «Инжек», 2005. – 164 с.
5. Кундакчян Р.М. Повышение качества жизни населения в условиях институциональных преобразований : автореф. дис…док. економ. наук: 08.00.01 / Р.М. Кундакчян ; ГОУ ВПО «Казанский государственный финансово-экономический институт». – Казань, 2011. – 47 с.
6. Лебедева А.А. Теоретические подходы и методологические проблемы изучения качества жизни в науках о человеке / А.А. Лебедева // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2012. – Т. 9. – № 1. – С. 3-19.
7. Закон України «Про соціальні послуги» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – 358 с.
8. Thode E, Securing pensions for the next fifty years – achievements or recent reforms in selected countries / E. Thode// CESifo Dice Report. – 2003, – №1. – Vol. 1. – P. 3.
9. Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
10. Стойко О. Я. Сучасний стан рівня життя населення України / О.Я. Стойко // Матеріали доп. V Міжнародного конгресу українських економістів "Україна у XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку". – Львів : Інститут регіональних досліджень. – 2000. – Ч. 2. – С. 84-87.

References

1. Vasylev, O. (2010). Theoretical aspects of population differentiation in terms of life. Visnyk Khmelnytskogo natsionalnogo universytetu (Journal of Khmelnytsky National University), 4, 263-272 (in Ukr).
2. Goshovska, V. Macroeconomic assessment of the quality of life for the Ukraine international methods. Retrieved from http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/-Makroeconomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittya.pdf.
3. Gukalova, I. (2008). The quality of life in Ukraine: theoretical and methodological foundations of social and geographical research. Kyiv (in Ukr).
4. Kyzym, N. (2005). The quality of life of the population and the competitiveness of Ukraine and the EU. Kharkiv : ID "INZhEK" (in Rus).
5. Kundakchian, R. (2011). Improving the quality of life of the population in terms of institutional reforms. Kazan (in Rus).
6. Lebedeva, A. (2012). Theoretical approaches and methodological problems of studying the quality of life in the human sciences. Psihologiia. Zhurnal Vycsheiy Shkoly ekonomiki (Psychology. Journal of Higher School of Economics), 1, 3-19 (in Rus).
7. Law of Ukraine "On the Social Services" (2003). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine), 45 (in Ukr).
8. Thode, E. (2003). Securing pensions for the next fifty years – achievements or recent reforms in selected countries. CESifo Dice Report, 1, 3 (in Eng).
9. Reform Program for 2010-2014 "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State". Retrieved from http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
10. Stoiyko, O. (2000). The current state of living standards in Ukraine. Lviv : Institute of Regional Studies, 84-87 (in Ukr).

Стаття надійшла до редакції 02.11.2016.